

VÁROSFALUNK

Herta Müller a *Szívjóság* kísérő, költői esszékötetében, a *Der König verneigt sich und tötet*-ben ír arról, hogy a falu hogyan kapcsolódik össze a halállal, a halál televényével, szavak nélküli félelmével; és hogyan szoktat le a falu a beszéd használatáról. Arról ír, hogy a bánáti dialektusnémet-faluban, ahol felnőtt, a szavak közvetlenül a dolgokon feküdtek. Arról, hogy a mindennapi tevékenységek szótlán, begyakorlott mozdulataira a fej nem kísért el a kezét; csak azért volt ott, hogy hordja a szemet és a fület, amelyekre szükség volt a munkában. A test túlságosan igénybe volt véve ahhoz, hogy átadja magát a beszédnek. Arról, hogy tájszólásban nincs meg a „magányos”, csak az „egyedül”, és ez – „alleene” – úgy hangzik, mint a „wenig” – „kevés”: és annyi is. És ír a félelemről, hogy egyszer csak kiszolgáltatják a táj mindent benyelő étvágyának, a hullafoltkék és „tintaszőlő-fekete” (a vadszőlő bogyoíhoz hasonló) éjszakának; a földeknek, amelyek gyomokat és vadállatokat ölnek, hogy a házi növényeket és állatokat etessék, és amelyek éjjel-nappal a különféle halálnemeket gyakorolják. Ír a vágyakozásról a város szőnyege, az aszfalt után, amely olyan vastag, hogy nem enged, hogy a halál kinyúljon a földből, és berántsa a bokájától fogva.

A halál közvetlenebbül lakott a faluban, mint otthon: a módszerességben, ahogy a tyúkok felfalták az utolsó szilánkot is a nekük vetett tojáshejéből, amit pár órával azelőtt tojt egyikük; ahogy széttépték a kisbékát vagy a százlábút; ahogy az etetőtől elverték a gyengébbet; a nyulak gereznájában, amelyek ott száradtak a csűr falára szegezve, és a faládban tartott árpa vagy búza nehéz gabonaszagát, a tyúkoknak előkészített kevert szagát vagy a nyulaknak mindig fővő apró krumplik és a krumplihéj szagát, ezt az összeálló mosókonyhaszagot belengte édeskés vér- és rothadásszaguk. Ugyanazokat a nyulakat néhány nappal azelőtt még simogattuk, és titokban murok- meg répalapival etettük, pedig csak fonnyasztott sarjút volt szabad enniük, hogy fel ne puffadjanak; a fejek, azt hiszem, a trágyadombon végezték. A nyulak pedig vadasmártásban vagy gusztán alufóliába tekert nyúlpestétomban. A pástétom mint tömegsír.

Minden halálosabb volt, mint otthon, a megszokottabb terekben, de nem a szagok vagy a színek miatt. Még a ház mögötti nedves-árnyékos részeken burjánzó büröknek sem volt halálszaga, pedig tudtuk, hogy mérgező; sok-

kal inkább a kardvirágnak, amit csak virágüzletben lehetett kapni, mert mindig azt vittünk a temetőbe. De a mezei virágokban, főleg abban, ami nagy, kék békavirágra hasonlított, és már aznap kezdte elhullatni gyűrődő szirmai, ahogy kinyílt, a szulák fehér virágában vagy a napokig kitartó kék katángban, ami a kert legkiaszottabb részén nyílt a kóróin, már hetekkel azelőtt érezni lehetett a levágott fű meghatódásillatát, hogy előkerültek volna a kaszák. Minden fűnek és virágnak külön élete és más-más illata, orr- és szájfekvése volt – akkoriban még sokkal inkább a számmal, mint az orrommal szagoltam. A leghalálósabb virág a tátogató volt, rendes nevén oroslánszaj; az apró fenyegetés, ahogy összenyomva kitátja sárga vagy vörös szájait. Őt követte a ragadozó (vagy ragályos?) kutyatej, aminek a fehér teje ráhámozódott a kezünkre.

A leghalálósabb virág mégsem falun nőtt, hanem otthon a városban („városos”), ráadásul a főtéren: a július-augusztusban nyíló petúnia, a forró betonplaccot teljesen megfekvő, émelyítő illatával, mert ott, a főtér mögötti blokkudvaron lépett üvegcserepbe a szomszéd lány, hangosan jajgattak tölcésárszajukkal a petúniák, színük az aszfalton a vére. Ilyen vérszaga még a páclézű, medúzakocsonyás tengernek volt, ahová talán háromévesen jutottam el először a szüleimmel: épp utasait tette ki a parton a vitorlás, amelyen sétahajózázni készültünk édesapámmal, amikor hirtelen megfordult a szélirány, és a súlyos vitorlarúd úgy csapta fejbe a fehér pólós matrózt, hogy azonnal kettévált a feje, ha nem fogja meg, le is esik a teteje, úgy láttam.

Falun, ahol mindenkinek volt virágoskertje, és szinte minden udvaron volt viola, gyertyavirág, bazsarózsa – amibe belefért egy vedernyi eső –, törpedália, tátogató s az elmaradhatatlan cserepes (érclábosba ültetett) muskátlik, fuksziák és hortenziák, nagymamánál növekvő sorrendbe ültetett szegélyvirágok, botocskák is, mindenhol ott volt a művirág. Művirágkoszorúk hervadoztak a temetőben, halottak napján a sírok megteltek hatalmas, türkizkék vagy rózsaszín krepp-papírból hajtogatott krizantémokkal vagy műanyag szegfűkkel. A nap idővel kivette a színüket, de az összetöpörödött műanyag virágok ettől még rikítóbbak lettek, mint a kirúszozott tetemek. És minden nagyszobában (sosem hallottam tisztaszobának nevezni, az a szoba volt, amit csak vendégségkor vagy ünnepkor használtak) szalmavirágcsokrok, többévesek. És nádibutikó: csak akkor dobták ki, hogyha hullatni kezdte prémszerű pihéjét.

A tisztaszobának sosem hívott tisztaszobák tisztasága kicsit feszélyező volt. Jutott belőle az ugyancsak tiszta nem-tisztaszobákba is. Pedig nem emlékszem, hogy nagymamánál papucsban jártunk volna. Az otthoni szo-

bákat, ahol a küszöböt átlépve azonnal lehúztuk a kinti cipőt, használtuk; itt a háló ajtaján belül tettük le a szandált, aztán mezítláb vagy zokniban mászkáltunk a szőnyegen, az igazi „tisztaszobában” viszont cipősen közlekedtünk. Ráadásul onnan nyílt az első terasz, ami a játszóterünk volt, ahol mindig kapor, paszuly, menta vagy másvalami száradt, és ahonnan pár lépcsőfok vitt a virágoskertbe. Falun a kosz koszosabb volt, a sár sárosabb és tyúkszarosabb, és a verandaszerű terasz falán a virágcserepek alatt percegő finom porban pókhálók meg kaszáspókok nőttek; a tisztaságért ezekkel állandóan meg kellett harcolni. Ezeknek a szobáknak nemcsak a tüntető tisztasága, de a lakatlansága is feszélyezett. Otthon is voltak poentlász-terítők, de nem ennyire csipkések. A szekrényeknek naftalinszaga volt. A redőnyök télen-nyáron, délben-este félig le voltak eresztve, hogy a nap ki ne vegye a függönyök vagy szőnyegek vagy ágyterítők színét, ezért bent nyáron is hűvös volt, a fény zebrás, és zebrásak lettek a nádibutikók is, csíkokban vette ki a nap a színüket, miután évekig ott voltak ugyanabban a sarokban a nagy korondi vázában, amibe sose járt víz.

Nevével ellentétben a falut az is megkülönböztette a várostól, hogy nem volt fala, még blokkokból sem, nem hirtelen kezdődött és ért véget, hanem körben szétcsorgott a földeken. Nem állt meg az utolsó kerítésnél, hanem kiszökött, mint az éjszaka láncukról leoldott és messze kóborló kutyák vagy a macskák. Megszökött falvak voltak az országutak mentén csenevészülő (csenevészálló?) alma- és körtefák: még kőkemény gyümölcsüket az utolsó darabig leszedték a sokszor a szomszéd megyékből kiszálló autók. A boltban kapható gyümölcsnek, mire az aprozárba ért, fele megromlott; nyáron a paradicsomot úgy mérték ki a ládákból, hogy fele már szósz volt, így érthető, hogy semmilyen gyümölcs nem maradt szedetlen. A falu beszökött a buszokra, ahol szatyorban vitték haza az élő csirkét a piacról a vasárnapi ebédre; óvatlanul rajtaütött az embereken, mint amikor '88 tavaszán a húsfejadagot egyszer élő gosztátcsirke alakjában osztották ki, gyerekkori legjobb barátnőmék fürdőszobájában, a kádban gubbasztott a két csirke, olyan szomorúak voltak, amilyen csak gosztátcsirke lehet, és rettenetesen büdösek, foltokban volt rajtuk a toll. Barátnőm édesapja fél napig kerülte a negyedet, amíg került valaki, aki levágja őket, édesanyja a hálóban zokogott; azt hiszem, a család kevéssel ezután adta be a kitelepedési kérvényt.

Amikor nyáron a kertben tüsténkedtünk, mi, akik városról jöttünk haza (otthonról hazamenni, ez a szintagma éppolyan otthonos és bejáratott, mint egy kitaposott házipapucsból lett kerti papucs vagy egy kiszuperált félcipőből lett kerti cipő: aki kinőtte a gyerekkorát, az már egy életre hon-

talán), nyáron mindig fürdőruhára, gyerekként meztelenre vagy bugyira, kirándulásra vetkőztünk a szénagereblyéléshez, hullásalma- vagy feketeribizli-szedéshez, locsoláshoz. Az „igazi” falusiak sosem vetkőztek neki, még a férfiak sem. Igaz, ők épp nem kirándultak. Kihajtott gallérú, legtöbbször fehér ingben, bricsesz nadrágban, gumicsizmában jött a segítség – a szemközt lakó kislányokat sosem láttam ruhácska nélkül. Nagymamám jobbkeze, Jóska bácsi, aki úgy beszélt, mint a *Sáska sógorban*, ráadásul a legrekkenőbb hőségben sem tette le a báránybunda sapkáját. „Amennyit melegít, annyi árnyékot is tart”, válaszolta egyszer állítólag apámnak takarás közben, apám fürdőnadrágban, ő talpig felöltözve és bundasapkában. Talán ötéves lehettem, amikor a nénire, aki rám vigyázott, és a legközelebbi faluból járt be, véletlenül rányitottam a fürdőszobánkban, és megláttam, hogy bugyiban és atlétatrikóban fürdik a kádban; annyira hihetetlen volt, hogy évekig azt hittem, konfabulálok. Az elődjét a családi legendárium szerint nagyon felháborította az egyik képünk, egy metszet, amelyen egy meztelen nő hever vízparton; többször megkérdezte, nem anyám „tetette-e ki oda magát” ország-világ szeme láttára. A mi nevető, fürdőbugyis csoportképünk színtere, kistafirozva a két lábon járó székely adomagyűjteménnyel és a mindig kedélyes unokatestvéreinkkel – ez a falu az utánozhatatlan hangsúlyai-val félreismert terep volt a maga, tartózkodásból, elfogódottságból és formulaszerű üdvözlésekből és utasításokból álló beszédével.

Másodfél generációs diplomás és városlakó vagyok. A szüleim, akárcsak barátaik, ismerőseik döntő többsége, falusi gyerekkorból költöztek be egy olyan városba, amelynek kiépítéséhez, városias intézményekkel való felruházásához akkoriban kezdett hozzá az átmenetileg élhető pártállam, amely aztán egy évtizeden belül sötétben szürreális totalitárius rendőrállammá vált. A hetvenes évektől kezdve az eldózerolt, egyszintes kertes házak helyén mind gyorsabb ütemben épülő blokkok építészetében a puritánabb, geometrikus, legfeljebb színes csempével vagy – fontosabb középületeknél – nyomaiban modernizmust is tartalmazó szocreál indíttatású mozaikokkal, térplasztikákkal díszített hasábokat a nyolcvanas évekre felváltották a tüchtig kis balkonok, hajlított párkánydíszek, funkció nélküli cakkok (akkoriban nagyon népszerű volt a farkasfog, az ismerős varrónő minden ruhánk szegélyére tett belőle). Ahogy haladt a falvak felszámolása, úgy szaporodtak a tévében és a *Megéneklünk*en a folklórműsorok, a városokban a népművészeti boltok, magyar vidéken a lakásokban a bokályok. Szüleim, mielőtt tanulmányaik és állásuk a szülővárosomhoz kötötte volna őket, gyerekkorukat végigdolgozták, akárcsak a többi, velük egykorú gyerek; a család bevonta őket a ház kö-

rüli, kerti vagy mezei munkába is. Tulajdonképpen az ő egész életmódjuk forradalom volt; így én az ő gyerek- és serdülőkorukhoz képest elképzelhetetlen szabadságot kaptam, és látványosan megóvtak a kötelességektől.

Nagyszüleimet csak némi csúsztatással lehet falusinak nevezni: egyfelől kisvárosból, illetve a város és falu közti ide-oda mozgásból költöztek később, gyerekeik felnőttkorában, végképp falura – másfelől kisgyerekkortól nagypolgári családnál nevelődtek, éltek, később szolgáltak Bukarestben; nagyapám szülőfalujába felnőttként költöztek. Nagymamám Bukarestben tanult gyümölcsaszpikjainak, rózsabefőttjének, málnaszörpjének, pirosribizli-kocsonyájának mindenki a csodájára járt; a kávéhoz kis csészében befőttet, dulcsácát szolgált fel. Gyerekkorom nagyszüleimnél töltött hetei nem mezei munkát jelentettek (a tehén- és kecskefejés látványosság volt, amit esténként néztem végig egy ismerős családnál), hanem pittoreszk kirándulást, benne négertészasztütést, málnaszedést, nyusztietést, viráglocsolást, a gyerekméretű fonott kosár, gereblye, favilla tulajdonosi büszkeségét. És amiben olyan rituálék szerepeltek, mint a kazetofonra éneklés – nagymamám minden látogatásunkkor felvette az unokái hangját, a kattanas után egyenként be kellett mutatkoznunk, és felénekelnünk a repertoárt. Az élet persze katonásabb volt; meg volt szabva például, mit és mennyit kell egy gyereknek megenni, hány katonát, rántott tojást, és meg kellett inni az obligát esti meleg tejet. Viszont tegeztem őket – miközben a szüleim az ő szüleikkel számomra murisan lavíroztak tegezés és magázás közt: azt hiszem, végül is úgy ragadt át a félig-tegezés, ahogy házastársak néha a gyereket utánozva kezdik egymást „anyának-apának” szólítani.

A kecskefejés inspektálásában kicsúcsosodó természetélményhez tartozott a szomszédban a másodunokatestvéreink francia képregényekkel kitépázott kincsesbarlangja, ahová mi, a „cinkák”, bebocsáttattunk: kedvencem a szép, szőke vadember, Rahan volt, el is határoztam úgy öt-hat évesen, hogy én is Rahan leszek, de legalábbis a felesége, csak hogy nem ment a fára mászás, a faluban ráadásul nem voltak se krokodilok, se óriáskígyók, legfeljebb a libák vagy az ugrálós kakasok jöttek számításba, amelyektől rettegtem. Az igazi izgalmak nagytatám kimeríthetetlen állatos, Serengetis, Tanzániás, tajgás könyveiben termettek; így ismertem a Thomson-gazellák, impalák, kafferbivalyok és rozsomákok fényképeit, de nem tudtam volna megkülönböztetni a szajkót a seregélytől, pedig naponta rájártak a teraszra az apró szemű, piros szőlőre.

Nemrég Tadeusz Rózewicz édesanyja haldoklásának emléket állító verseskötetében, az *Anya elmegyben* olvastam egy részletes leírást, az anya visz-

szaemlékezését a lengyel falura, ahol a század első éveiben élt: sokkoló nyomor, lesújtó higiéniai, egészségügyi, élelmezési állapotok. Keveset tudok arról, hogy az én, számomra már ismeretlen dédszüleim gyerekkorában milyen viszonyok voltak a sokféle erdélyi vidék soknemzetiségű falvaiban. Gyanítom, hogy nagyon másmilyenek, mint amilyenekben én mozogtam. Talán a Müller által leírt nehézbeszédűséget kivéve – a „kezed járjon, ne a szád” továbbra is elvárás, és a kezet nem követő fej, ha nem hagyatkozhat a begyakorolt formulákra, olyan mondatokat mond, mint „ne zavartasd magad” a „nem szeretnék zavarni” helyett. És gyanítom, hogy az „egyedül”, az „alleene” falun azóta is közelebb van a „kevéshez”: a bodegából napközben kifelé tántorgók örömtelen részegségében vagy a házak előtt toloszékükben félrebillent fejjel ülő középkorú férfiak és asszonyok életében, akiket életben hagyott a gyerekszaláris-járvány abban a faluban, amelyen sokáig rendszeresen áthajtottunk egyik nagymamámtól a másikhoz menet, kettes és hármas sebességben kerülgetve a krátterszerű kátyúkat, és akik úgy néztek ránk az autóban, mint valami eseményre.

A nagyszüleim gyerek- és felnőttkorának viszonyai számomra idegen kontinens, több, mint a tézis szerint, *the past is a foreign country*. Csak elképzelni próbálhatom, milyen volt az a viszonyrendszer, amelyben az emberek nagy része életében legalább egyik oldalról – volt, aki mindkettőről – megtapasztalta a szolgaságot. Úgy sejtem, a – néhány néprajzi-szociológiai összeállításból ismert – falusi, szerencsés esetben szász nagygazdákhoz szegődés jóval brutálisabb és szűkösebb életet jelenthetett, mint a városi cselédéke élete. Cselédszoba vs. csűrben, istállóban szalmazsák. A cseléd ritkán evett a gazdáival egy asztalnál; a szolgálga a gazdával egy asztalnál ült, de a szájában megszámlálták a falatot.

Tudom, hogy dédszüleimnek volt egy Mihály nevű szolgájuk, aki gyerekkorától a háznál nőtt fel; édesanyám gyerekkorában már középkorú férfi lehetett, soha nem volt családja, faktótum volt, ha minden igaz, kicsit családtag is, de mégiscsak szolgálga egy olyan világban, amelyben a „zabigyerekekre” egy életen keresztül szegénybélyeget sütöttek, amelyben masszív kerítés húzódott az édes- és a mostohagyermek között, nem beszélve arról, ami az egészségest a „hibástól” vagy „idétlentől” elválasztotta. Mihály, akinek a családneve nem maradt meg az emlékezetben, az ötvenes évek elején eltűnt: amikor a családot kulákosították, egy aktivista testvére megpróbálta rávenni, hogy ellenük valljon. Többen úgy tudják, hogy a verésbe halt bele, amivel a vallomását próbálták kicsikarni. Ha igaz: milyen lehetett ez a viszonyrendszer, mennyire ismerték egymást a testvérek, akiket a család talán

gyerekkoruktól szolgának adott, mennyi volt közös az életükből? Apai nagyanyám csecsemőkorában maradt árva: késői második házasságból született, és amikor mindkét szülő meghalt kevéssel a születése után, felnőtt, családos féltestvéreinek egyike sem akarta magához venni. Így került egy katonatiszt családjához Buzăuba, akik saját gyerekükkel együtt nevelik. Nagyanyám szüleiként emlegette őket, kihangsúlyozta, hogy mindig édesgyermeküként bántak vele, ugyanakkor „asszonyomat” mondott, és sejteni lehet, hogy pesztonka volt a család saját gyereke mellett. A húszas években egy utazáson egyszer átkeltek a Boszporuszon: így szűkebb családom egyetlen tagja, aki bár egy napra átlépte a kontinens határait. Felnőtt életét viszont úgy élte le, hogy a meggyét sem hagyta el.

A rossz történetek későn és közvetve jutottak el hozzám, ha eljutottak. A „gügyén” – értelmi fogyatékosként – született testvér, akiről lehalkított hangon beszélt mindenki, aki a nap nagy részében a nyári konyhában üldögélt, ahol a hidegben álltak a tojások, és napokig vérzett keresztül a gézen az összetört ribizli. Öngyilkos rokonunk ravatalánál a sutyorgás: „micsoda szégyen a családra”. A „rossz természetű”, lányokat molesztáló férfi a faluból, aki a háború alatt bemászott egy akkor tizenéves lány ablakán, és megerőszkolta, s a dolgot a lány családja úgy intézte el, hogy hozzáadták feleségül. A lány, akit esküvője napján ostorral vert meg az apja, mert kijelentette, hogy nem megy hozzá ahhoz a férfihoz, akihez a család hozzá akarta adni (a nyelv világosan kimondja, hogy a házasság: adásvétel, szolgaság és ingatlanszerzés) –, s akit a férfi, akihez végül hozzákényszerítették, évek múlva úgy hagy ott négy gyerekkel, hogy csak az ostorát viszi magával világgá. És az ellenpélda: az a híresen szép rokon, aki nem hajlandó hozzámenni a család kiszemeltjéhez, inkább megszökik a kitűzött esküvő előtt, s míg a lakodalmas gyülekezet a folyóban keresi, felül egy Brassóba tartó vonatra, onnan meg Budapestre, közben megismeri azt a férfit, akivel majd leéli az életét; a háború utáni káoszban továbbmenekülnek, egy olaszországi gyűjtőtáborban megszületik az első gyerekük, majd áthajóznak Ausztráliába, ahol kiépítenek egy hatalmas szállítási vállalkozást, amelyet a család fejeként ő irányít. A „nénik”, akik rám és az unokatestvéremre vigyáztak, és végigkísérték a gyerekkorunkat, otthon mindketten részeges, verekedős, semmittevő „urukat” tartották el; egyikük a férje halála után a hasonlóan alkoholist, verekedős két fiát is, akik nem dolgoztak, ellentétben a lányával, aki a maga negyven kilójával hatalmas súlyokat emelgetett az akkor még működő nehézgépgyárban, elvált a saját részeges, verekedős „urától”, és egyedül, anyai segítséggel nevelte kisfiát. Fizetésének egy részét rendszeresen elszed-

ték a bátyjai. Válásról nem nagyon lehetett hallani; a verekedős, részeges férjek egy idő után – általában idő előtt – meghaltak májcirózisban.

Rózewicz édesanyja szerint a századelőn abban a lengyel faluban a zöldségek és gyümölcsök a fehérrépán és káposztán meg az erdőszám termő apró, magos vadkörte kivül szinte teljesen ismeretlenek voltak; ha alma vagy szilva termett, abból pálinkát főztek. Apai és anyai nagyszüleimnek mintagyümölcsösük volt, benne 20–30 fajta alma, körték, szilvafák, meggyek, fehér, rózsaszín és nagyszemű fekete cseresznyék. Júliusban kezdett érni a savanykás, leves, gyorsan pecsételődő zöld kláraelma, ősszel a kálvil, arany pármén, belflör, batul, az igénytelen és rogyásig termő pónyik, az ápriliséig elálló jonatán. Anyai nagyapámnak, aki textilmérnökből képezte át magát agrármérnökké, és aki fácántenyészettel is próbálkozott, nemcsak az *Élet és Tudomány* járt (minden egyes évfolyam bekötve), de polnyi könyve volt a gyümölcsnemesítésről, oltásról, bennük Micsurin futurisztikus laposbarackjai, szőlő méretű ribizlijei. Sejttem, hogy ribizli és egres például három-négy generációval korább nem nőtt minden udvaron, ahogy feketeribizli-szőrpöt sem főztek; úgy terjedhetett el, mint ma mondjuk az *international cuisine* divatja. Az udvaron és a gyümölcsösben úgy százötven ribizlibokor volt, ezt családi kalákában, egy-két nap alatt szedtük le; nagymamámnak a befőzése egy hétig tartott, egész baráti körünket ellátta belőle, az összes gyerekkel itatták vérszegénység ellen a feketeribizliszőrpöt.

A nagyszüleim nemcsak ebben volt „modernek”: nagymamám már jóval születésem előtt fürdőszobát építtetett a házba, a kútból elektromos pumpával hozták be a vizet – hamarabb volt bidé, mint otthon. Évtizedek után aztán a vízvezeték egy része elromlott, megbízhatóan csak a kád és a kagyló fölötti csapok működtek, így a bidé funkciója posztamenssé alakult át, rajta állt mindig a vízzel teli lavór, amivel le kellett önteni a vécét; a másik lavór a kádban telt. A konyha viszont nem költözött be a házba: megmaradt külön épületben, és hiába lóg nejlonfüggöny az ajtón, mindig megtelelik legyekkel. Egész nyáron órákig dunsztolódtak itt a lapos lábosba állított szőrpök, kompótok, amíg egészen felpúposodott rajtuk a celofán; dunsztolás előtt szaliciles szeszbe (vagy pálinkába) mártott itatós került az üvegekbe, hogy ne penészedjenek meg.

Amikor a ház helyén álló, egy lecsúszott bárócsaládtól megvett kúriát le kellett bontani, mert gomba támadta meg a faanyagot, a házzal megörökölt bútorokat nagymamám kilomtalanította, köztük antikokat is, zenélő kápet, vízmeghajtásos harmóniumot. Az új házba többek közt egy nyomokban Bauhausra emlékeztető fehér hálószobabútor került komplett szekrény-

sorral, toalettsztallal, kerek tükörrel és tonettszékkal, a franciaágy fejénél lehetetlenül alacsonyan levő egy sor könyvespolccal, amibe mindenki beveri a fejét. A könyvespolccal kétoldalt egybe van építve két éjjeliszekrény-polc sor, a jobb oldali dísz egy képes album a tehénszemű Dérynéről, aki mintha selyembe lenne kötve. A szobában néhány bekeretezett fénykép: egyiken szép, fiatal és modern nagymamám valamikor az ötvenes években, magasított derekú bricsesz nadrágban, fekete haja a negyvenes évek csicsergős filmsillagjainak frizurájába ondulálva, mosolyogva támaszkodik az ő másfél méterénél lényegesen masszívabbnak tűnő, csónakos motorbiciklijére, és bizakodva néz a fényképezőgép lenscéjébe, a jövőbe.

Akárcsak a tisztaság, a tárgyak is sokkal nagyobb becsben voltak tartva. Hosszú életük volt. A használhatatlanra kopott érc lábospokból, pléhcsuporokból etető, itató lett a tyúkoknak meg a nyulaknak. A konyhában gyerekkorunk kávé, kakaó, maltovás dobozai állnak rendületlenül, cukor került beléjük, vegeta vagy szaliciles zacskók és befőttesgumik. És minden: egy csokor ibolya, egy kötés hagyma, egy befőtt, ami innen kimegy, be van csomagolva. Nem egyszerűen bedobva egy zacskóba („acskóba”): a felcímkézett üvegek egyenként újságpapírba vannak göngyölve, átkötve. Az üvegek most már fémkupakosak – a legmodernebb újítás a kupakoló. De fénykorukban – nagymamám nagymamaságának fénykorában – celofánnal voltak lefedve: a négyszögletű celofánt gondosan körbe kellett vágni. Minden üvegre öntapadó címke került – a füzetekre, pontosabban a műanyag füzetborítókra kellett ilyeneket tenni; egyforma írással kellett megírni őket, kereket húzni nekik vonalzóval, általában két sort.

A polcon most is tornasorban az üvegek: elől a karcsú, negyedliteres dzsemek, meggybefőttök és zakuszkák, mögöttük a literes cseresznyekompótok, ecetes magvaváló szilvák, áfonyadzsemek, zöldpaszulykonzervek. Mögöttük a szörpök, paradicsomlék, majd öblös, 2–5 literes, széles szájú üvegekben a ringlószilva kompótok és a savanyúságok. A címkék egyszerűbbek lettek; már nincsen keretük, de címkéikkel egy irányba igazodnak. Lemaradt a szaliciles itató is, de továbbra sem penészednek meg. Az adagok és ízek ugyanazok.

a polcon üvegek sorakoznak
a lekvárok bennük
mint édes ajkú istennők
megőrizték az örök
fiatalság ízét

a mindenható Isten pedig aki
keserűt kevert az édesbe
lóg a falon tehetetlenül
pocsékul megfestve

A gyermekkor megkopott arckép
egy tisztán csengő
aranyérmén¹

A cseresznyekompótba a nagy szemű décsei cseresznye a barátok kertjéből jött. Őket nem azért hívták barátoknak, mert barátai lettek volna a nagyszüleimnek: viszonyuk kedélyesen formális volt, a megszólítás „atya”. Csuhaban jártak, nagy becsben tartották nagymamám vasárnapi ebédjeit, és olyan neveik voltak, mint Pacifik: ez még az Emil néniknél is furcsább volt. A templom a hatvanas években épülhetett, és ott ért gyerekkorom első meghatározó színházélménye. Gyerekek adták elő Szent Genovéa fájdalmas történetét: a misztériumjáték tenyérnyi helyen folyt az oltár előtt, egy folyékonyan olvasó gyerek volt a narrátor, egy szép szőke kislány Genovéa, néhány zöld ág a kunyhója, egy tömzsi barna kisfiú a gonosz várnagy. Amikor a hamisan megvádolt, a várból elűzött és haldokló Genovéa kunyhója előtt megjelenik egy sebesült nyúl, és felajánlja magát eledelül Genovéának és a kicsi fiának, zokogott az egész gyülekezet. Kisírtam a szemem. A nyúlprém átváltozott haldokló állattá, a műanyag baba kisfiúvá, a néhány levágott ág és mögöttük az oltár a nippszerű szobrokkal sűrű sötét erdővé, láttam a várat, még a dicsfényt is. Ez volt az első meggyőző élményem a színház mindenhatóságáról.

A konyhai asztalon, ahol az étkezések történtek, a terítőn viaszosvászon volt, vagy átlátszó nejlon, hogy a mindig vasalt, keményített abroszt védje. Szappanból éppúgy gyűjtemény volt, mint zsebkendőből vagy szalvétából, bélyegből vagy faliórából. A fürdőszobákban valóságos szappankiállítás volt: a zöldalmától az ámbráig mindenféle színű, átlátszó, ovális, kerek, tejszínű szappanok ültek dobozaikban, az évek alatt megavasodva. Minden külföldről kapott csomagból a legszebb szappanok oda kerültek (a boltban akkoriban a házi mosószappannál is büdösebb Kulcs szappanon kívül nemigen lehetett mást kapni, az Amo- vagy Fa-szappan keményvalutának számított, akárcsak a BT-cigaretta). A falon népi tányérok, amelyek mind ki-

¹ Tadeusz Rózewicz: *Gesztenyefa*. *Anya elmegy*, fordította Keresztes Gáspár.

rándulásról, valami népművészeti boltból – leginkább Korondról, a Gyilkostóról vagy a Békási-szorosból – érkeztek. És a ház tele volt kézimunkákkal, keresztzemes, kalotaszegi, buzsáki, kalocsai párnákkal, terítőkkel, futókkal. A mintákat nagymamám könyvekből másolta ki, de lehetett előrerajzolt, kék nyomott mintás vásznat is venni. (Viszont nem emlékszem, hogy kötött volna – a kötés volt akkor, úgy tűnt, a titkárnők, tisztviselők, kaszásnők, a vasúti, mozi, kultúrjegyirodáknál ülő nők fő foglalkozása, de tanárnőink közül sokan a pionírgyűlésekre és a *Megéneklünk* hónapokig tartó próbáira is vitték a kötésüket.) A zene pedig magyarnóta, amit nagyszüleim tanultak, játszottak, énekeltek, szenvedélyesen szerettek. Kovács Apollónia volt az istennő, tízesével álltak a lemezei; de nagy becsben állt a Madarász Katalin-lemez is. Ezeket váltotta fel szüleim életmód- és ízlés-forradalmában az opera kultusza, a szimfonikus zene, a házban a „stílbútorok” és a kristálypoharak, a vasalatlan kreppágneműk és a funkcionális konyha- és fürdőszobafelszerelés. Nemkivánatosá lett a viaszosvászon, akárcsak a magyarnóta; a lelkiismereti szabadság jegyében illendőségből senkivel nem kellett templomba mennem. És „városon” lemaradtak a szoborszerű hidegtálakról a cakkosra vágott retkek-paprikák, a majonéztóban úszó, murokcsőrű, petrezsemszárnyú töltött tojás-kiskacsák visszaprózaizáltak félbe vágott töltött tojássá. Slamposabbak lettek a sütemények, és a befőzési babérokra törő málnaszörpök dunsztoláskor rendre a plafonon végezték. A kutyánkkal és macskáinkkal ellentétben, akik évekig ingáztak a nyári falusi és téli városi élet közt, a nyulak nem voltak nettó haszonélvezők: kicsi és simogatnivaló korukban ládában elhoztuk őket, szép időben kiengedtük az udvaron, és mindig ehetek friss füvet, nem csak fonnyasztottat; aztán ha vadának való méretűre nőttek, ugyanabban a ládában megtették az utat vissza, a szemérmes eufemizmusból a tárgyilagosságba, és legközelebb mustáros mártásban vagy alufóliába csomagolt pástétom alakjában érkeztek.

Az emberek munkagépként tekintettek önmagukra. Az idős emberek keze olyan lett, mint a szerszám, bütykös, kemény, funkcionális. Apai nagyanyámnak kilencven fölött két bánata volt, két botrány, amivel nem tudott megbékélni. Egyik, hogy látta a lányát rettenetes módon szenvedni és meghalni. A másik, hogy ő már nem képes dolgozni. Nem tudom, melyik foglalkoztatta jobban. Ha a lábai már nem bírták, mindenféle ülőmunkát osztott magára; de hasznosnak kellett lennie. Nemrég hallottam anyai dédapám halálának történetét: miután gyomorrákkal diagnosztizálták, és egy nap öszszeesett a fürdőszobába menet, nagymamám szerint nem evett egy falatot sem három hétig, és nem engedte magát megetetni; nem akart teher len-

ni a családnak, tulajdonképpen éhségstrájkba kezdett a betegség – vagy maga az élet? – elleni tiltakozásképp.

tehát ezzel a fejmozdulattal
el lehet fordulni a világtól
ahol csiripelnek a verebek
és fiatal emberek járkálnak
virító nyakkendőben

Most egyedül van
szemben a halott fallal
már így is marad

úgy marad a fölé
magasodó fal alatt
apró kicsavart
összeszorított ököllel²

„Bárhol vagy ne feled hogy Isten van veled.” Ezt írta a falvédő másik nagyanyám ágya fölött. Tetszik, hogy egy dével jelen időben áll az ige, amely egyszálsoros hímzésen rajzolt betűvé lőn. A temetése napján összementek a szobák, és összebújtak a tárgyak, a csipketerítővel letakart nagy rádió a csavarható fekete gombbal és az aranyszínű előlappal úgy állt az ágy mellett, mintha valaminek lenne a héja. Mint egy évek óta száradó dió; az ember nem feltételezi, hogy megszólal, ha bekapcsolják. Az egész ház lett olyan, mint egy évek óta száradó dió, benne a bútorok, a kerek gombosdoboz, az üveges szekrényben a valamikor Bukarestből hozott, kézzel festett, nagy, szürke virágos szép porcelántányérok, az idő utóíze.

A temetési szertartás alatt, amit egy szélütött vagy talán csupán súlyos érzelmeszedéses alkoholista pap tartott, aki minden sorban elvétette a felolvasást, az oltár előtt többször is átszaladt egy kiséger. Nem tudom, hol lehet az a bárhol, és hol volt ő akkor abban az egyszerre nagyon kicsinek és túl nagyoknak tűnő koporsóban, de volt valami vigasztaló abban, hogy a pocsekul megfestett stációk, a beszéd- és gondolkodásképtelen pap gagyogása és a megfélemlített ministráns gyerek hallgatása közt van valami, ami él.

² Tadeusz Rózewicz: *Fal. Anya elmegy*, fordította Keresztes Gáspár.